

DOI: 10.46340/eppd.2021.8.3.21

Serhii Chvankin, PhD in Law

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9800-854X>

Kyiv District Court of Odessa, Ukraine

JUDICIAL PROVING IN CIVIL PROCEEDINGS IN THE AGE OF INFORMATION TECHNOLOGIES

Сергій Чванкін, к. ю. н.

Київський районний суд м. Одеси, Україна

СУДОВЕ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В ЕПОХУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

This article contains the results of scientific research on the nature of the impact of information technology development on the process of judicial proving, and assessment of the degree of transformation of the doctrine of judicial proving and evidence in legal science under the influence of scientific progress. It examines existing legal approaches to understanding the concept and essence of judicial proving and its relationship to adversarial and inquisitorial models of litigation. The main characteristics of these models are revealed regarding the distribution of the burden of proof, the role of the court in the process of proof, the legal consequences of failure of certain procedural subjects to play an active role in the process of proof, etc. The usefulness is determined of combining adversarial and investigative features of court procedure in order to counteract the abuse of their procedural rights by the parties in the process of judicial proving and the best performance of the tasks of civil proceedings. In particular, it is proposed to provide courts with access to all or most electronic state registers and the opportunity to obtain information from them on the circumstances of the case on their own initiative to verify the information provided by the parties in the statements on the merits.

The main directions of adaptation of doctrinal provisions of the science of civil procedural law related to judicial proving are outlined, which would facilitate the introduction of new technologies in the process of judicial proving to facilitate and increase the efficiency of evidentiary activities of procedural subjects.

The essence and content of admissibility of electronic evidence as a means of proof in civil proceedings are investigated. Based on the analysis of historical origins of admissibility of forensic evidence, existing scientific views on the legal nature of this procedural category and study of case law on the assessment of admissibility of electronic evidence, it is proposed to assess the admissibility of electronic evidence without undue judicial formalism. The significance of such electronic details as electronic signature and electronic time stamp on the original audio, video or electronic photographs submitted to the court for the court's assessment of the admissibility was analyzed, and also authenticity and sufficiency of such electronic evidence.

Keywords: court, civil judicial proceedings, electronic evidence, adversarial proceedings, digitalization, characteristics of evidence, admissibility of evidence, evaluation of evidence.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інформаційних технологій позначився на всіх сферах життя суспільства, навіть на такій консервативній його сфері, як судовий процес. Нові інформаційно-технічні інструменти дають можливість прискорити та оптимізувати судові провадження. Деякі судові процедури на фоні існуючих технічних можливостей людства вже виглядають застарілими та повинні поступово відійти у минуле. Наприклад, участь процесуальних суб'єктів у судовому засіданні в режимі відеоконференції поступово витіснятиме такі процесуальні форми їх участі в судовому процесі, як допит свідків за судовим дорученням (ст. 87 ЦПК) або у місці їх проживання (перебування) (ч. 14 ст. 230 ЦПК), та значно зменшить випадки відкладення судового розгляду через неможливість однієї зі сторін особисто з'явитись у судові засідання (п. 2 ч. 2

ст. 223 ЦПК). Направлення електронних повідомлень учасникам судового процесу про дату, час та місце судового засідання повинне невдовзі цілком замінити тривалий та неефективний процес виклику до суду через пошту. Електронний документообіг між судом та учасниками судового процесу, здійснення судового розгляду за електронною справою повинно спростити доступ до правосуддя, полегшити ознайомлення з матеріалами справи як учасникам справи, так і судам вищестоящих інстанцій у випадку оскарження судових рішень та дати змогу в перспективі цілком відмовитись від паперових носіїв інформації. Наразі виклик до суду відповідачів, третіх осіб, свідків, зареєстроване місце проживання (перебування), місцезнаходження чи місце роботи яких невідоме вже здійснюється через оголошення на офіційному веб-сайті судової влади України замість розміщення оголошення про їх виклик у пресі, як було раніше. Новий порядок розміщення оголошення про виклик до суду вказаних суб'єктів значно простіше, швидше та економніше з погляду фінансових затрат.

Напевно, найбільшого впливу від діджиталізації суспільних відносин зазнав процес судового доказування. Інформаційні технології, в першу чергу, значно підвищують можливості людей у збиранні, обробці, обміні та зберіганні інформації, а судові доказування – це ніщо інше як формалізований процес отримання судом інформації про обставини справи.

Проблематика судового доказування та доказів у цивільному процесі була предметом наукових досліджень багатьох вчених-процесуалістів, серед яких: С. Н. Абрамов, О. Т. Боннер, Л. А. Ванєєва, Є. В. Васьковський, К. Б. Дрогозюк, О. П. Клейнман, С. В. Курильов, В. В. Молчанов, Ю. С. Павлова, І. В. Решетнікова, Р. В. Тертишніков, М. К. Треушніков, А. С. Штефан, К. С. Юдельсон та ін. Утім сучасні умови стрімкого розвитку інформаційних технологій спонукають до вивчення їх впливу на процес судового доказування.

Одним із найбільш очевидних результатів упровадження наукових досягнень у процес судового доказування стала поява у ЦПК України нового виду засобів доказування – електронних доказів. Однак цим нововведенням вплив інформаційних технологій на судові доказування не обмежується. Усю глобальність поступової модифікації процедури збирання, дослідження та оцінки судових доказів під впливом науково-технічного прогресу ще належить з'ясувати та усвідомити, а тому актуальність наукових досліджень у даному напрямку не можна заперечити.

Метою даної наукової статті є встановлення характеру впливу розвитку інформаційних технологій на процес судового доказування та оцінка ступеня трансформації вчення про судові доказування та докази в юридичній науці під впливом інформаційно-технічного прогресу.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання процесу судового доказування повинно бути спрямоване на створення таких процесуальних умов, які найкраще забезпечували б спроможність суду отримати найбільш повну та достовірну інформацію про обставини справи за збереження неупередженості та безсторонності суду з одночасним гарантуванням рівних можливостей сторін у наданні доказів та відстоюванні у суді власної позиції. Воно повинно враховувати не лише прогресивні досягнення юридичної науки, а й крокувати в ногу з технічним прогресом, щоб суддя чи адвокат, приходячи на своє робоче місце, не поверталися, умовно кажучи, до минулого століття, а могли легально використовувати для оптимізації своєї роботи усі зручності та технічні новинки теперішнього часу.

Для цього теорія судових доказів має бути адаптована до новітніх технічних розробок у сфері інформаційних технологій. Доктринальні положення юридичної науки, що стосуються судового доказування, повинні не гальмувати, а навпаки сприяти впровадженню новітніх технологій у процес судового доказування для полегшення та підвищення ефективності доказової діяльності процесуальних суб'єктів.

Серед науковців немає одностайності поглядів на сутність судового доказування. Поступово в процесуальній науці склалися дві основні точки зору щодо цього питання. Відповідно до першої точки зору, яка вважається класичною, судові доказування розглядають як процесуальну діяльність сторін спору, спрямовану на переконання суду в правоті власної позиції, що полягає у ствердженні ними про існування фактів предмета доказування та подання до суду доказів на їх підтвердження. Дана позиція ґрунтується на принципі змагальності сторін та підтримувалася прибічниками змагальної моделі цивільного судочинства (наприклад, Є. В. Васьковським¹,

¹ Васьковський, Е. В. (1917). *Учебник гражданского процесса*. Москва: Издательство братьев Башмаковых, 228.

Є. О. Нефедьев¹, О. П. Клейнманом²). Процес судового доказування за такого підходу включає лише діяльність щодо збирання доказів та подання їх до суду. Водночас процес їх дослідження та особливо оцінки судом вважається таким, що виходить за межі судового доказування, а отже процес пізнання судом інформації про обставини справи розглядається як такий, що хоча й пов'язаний з процесом доказування, однак до нього не входить. Тягар судового доказування обставин справи лежить на сторонах, як і усі негативні наслідки, пов'язані з невиконанням активної ролі в процесі доказування. Роль суду в процесі судового доказування цілковито пасивна, суд не розглядається як суб'єкт доказування, оскільки нікому нічого не доказує.

Друга точка зору була сформульована представниками радянської школи процесуалістів на протигагу першій (такими як, наприклад, С. Н. Абрамов³, К. С. Юдельсон⁴, А. Я. Вишинський⁵). Як відомо, радянський цивільний процес являв собою яскравий приклад слідчої (інквізиційної) моделі судочинства, одним з важливих принципів якого був принцип об'єктивної (матеріальної) істини. На суд був покладений обов'язок, не обмежуючись наданими матеріалами та поясненнями, вживати всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного та об'єктивного з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін (ч. 1 ст. 15 ЦПК УРСР 1963 р.). За такого підходу судово доказування розглядалося як процес всебічного, повного та об'єктивного з'ясування судом дійсних обставин справи, тобто встановлення судом так званої об'єктивної (матеріальної) істини на протигагу так званій «формальній» істині у змагальному процесі. До процесу судового доказування включалися збирання, дослідження та оцінка доказів. Тягар судового доказування фактично перекладався зі сторін на суд, а отже суд займав активну роль у процесі доказування та вважався чи не найголовнішим суб'єктом доказування (хоча формально й декларувалася дія принципів змагальності та диспозитивності). Негативні наслідки невиконання судом обов'язку всебічного, повного та об'єктивного з'ясування дійсних обставин справи полягали у скасуванні судового рішення судом вищестоящої інстанції.

Жодна з цих моделей, будучи ідеалізованою, не може забезпечити ефективного досягнення завдання цивільного судочинства. Свого часу Є. В. Васьковський найкращим чином описав усі переваги змагальної моделі судового процесу над слідчою⁶. Водночас, надмірне захоплення змагальністю, її ідеалізація, вихолощування, доведення до крайності призведе, за висловом Т. М. Яблочкова, до «панування бездушного формалізму»⁷.

Вирішення цієї проблеми також можна знайти у Є. В. Васьковського, який зазначав, що судовий процес необхідно побудувати за принципом змагальності з додаванням певної частки слідчих засад. При цьому втручання суду можливе лише тією мірою, доки воно не вступає у суперечність з принципом диспозитивності⁸. За такими засадами побудоване цивільне судочинство практично в усіх розвинених європейських країнах.

Сучасна вітчизняна процесуальна наука слідом за європейською визнає необхідність дії принципів змагальності та рівності сторін як важливої умови забезпечення права особи на справедливий судовий розгляд. У вільному суспільстві справедливість не нав'язується особі, не подається «на блюдечку», а лише забезпечуються кожному рівні можливості у її досягненні. Так, Н. Ю. Сакара, аналізуючи практику Європейського суду з прав людини, цілком справедливо відзначає, що елементами належної процедури, що є складовою права на справедливий судовий розгляд, є принцип «рівності вихідних умов», або, як його ще називають, принцип «рівності сторін» і принцип змагальності⁹.

¹ Нефедьев, Е. А. (1900). *Гражданский процесс*. Москва: Типолитография В. Рихтер, 209.

² Клейнман, А. Ф. (1967). *Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права. Очерки по истории*. Москва: Издательство Московского университета, 42-48.

³ Абрамов, С. Н. (1948). *Гражданский процесс: учебник*. Москва: Юридическое издательство МЮ СССР, 182.

⁴ Юдельсон, К. С. (1951). *Проблема доказывания в советском гражданском процессе*. Москва: Госюриздат, 33-34.

⁵ Вышинский, А. Я. (1941). *Теория судебных доказательств в советском праве*. Москва: Юридическое издательство НКЮ СССР, 167-168.

⁶ Васьковский, Е. В. (1917). *Учебник гражданского процесса*. Москва: Издательство братьев Башмаковых, 95-97.

⁷ Яблочков, Т. М. (1912). *Учебник русского гражданского судопроизводства*. Ярославль: Книгоиздательство И. К. Гассанова.

⁸ Васьковский, Е. В. (1917). *Учебник гражданского процесса*. Москва: Издательство братьев Башмаковых, 98.

⁹ Комаров, В. В. (ред.) (2011). *Курс гражданского процесса: підручник*. Харків: Право, 73-74.

Як відзначається в юридичній літературі, принцип змагальності ґрунтується на аксіомі «доказує той, хто заінтересований»¹. На цьому оснований і порядок розподілу тягара доказування, який у змагальному процесі покладається на сторін як найбільш зацікавлених у результаті розгляду справи осіб. Однак відмінною ознакою змагальної моделі судочинства від слідчої є не лише характер розподілу тягара доказування, а й прояв ініціативи щодо збирання доказів, що належить до змісту принципу диспозитивності. У змагальному процесі, на відміну від слідчого, суд за власною ініціативою не збирає доказів. Даний постулат знайшов своє відображення й у ЦПК України. Так, відповідно до ч. 2 ст. 13 ЦПК України збирання доказів у цивільних справах не є обов'язком суду, крім випадків, встановлених цим Кодексом. Суд має право збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи лише у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом². Дане правило пояснюється науковцями, зокрема, тим, що сторони найбільшою мірою обізнані про обставини справи, якими доказами вони можуть бути підтверджені та де їх можна отримати³. Утім на сьогоднішній день багато юридично значимої інформації міститься у електронних державних реєстрах, доступ до яких є обмеженим спеціальними правилами, встановленими нормами чинного законодавства. Надавши судам доступ до усіх реєстрів, або хоча б до більшості з них (наразі судді мають доступ лише до відомостей Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань), законодавець, тим самим, значно спростить процес з'ясування обставин справи. Маючи відкритий доступ до реєстрів, суддя матиме змогу самостійно отримати витяг з реєстру та долучити його до матеріалів справи. За таких умов цілком логічним було б надати суду можливість отримувати необхідну інформацію з державних реєстрів за власною ініціативою з метою перевірки інформації, зазначеної сторонами у заявах по суті справи. Інформація, що знаходиться в реєстрах, переважно, є достовірною, а її отримання не вимагає від суду значних зусиль та витрат часу. Тому жодні аргументи про потенційне порушення диспозитивності чи змагальності, надмірне втручання суду в процес доказування не можуть переважити очевидної користі від надання судам доступу до державних реєстрів та права отримувати з них інформацію за власною ініціативою для належного виконання завдань цивільного судочинства. Такий крок з боку законодавця спричинить запровадження ще одного розумного елемента слідчого процесу, який лише підвищуватиме ефективність змагального судочинства. Адже якщо певного результату можна досягти швидше та простіше, саме так і варто діяти.

Загалом розвиток інформаційних технологій призводить до того, що обсяг інформації про конкретну фізичну чи юридичну особу, яку можна отримати через мережу Інтернет, постійно збільшується. Тому й можливості суддів і адвокатів у зборі такої інформації мають поступово збільшуватися шляхом надання їм доступу до різних електронних баз даних.

У зв'язку з цим процес подання доказів повинен поступово трансформуватися. З часом сторони повинні будуть збирати та подавати до суду лише ті докази, до яких у суду немає безпосереднього доступу, що ж до інформації з електронних реєстрів та інших електронних баз даних, сторонам варто буде лише вказати про можливість суду ознайомитися з ними у тому чи іншому електронному джерелі.

Ще одним питанням, яке гостро постає в судовому доказуванні у зв'язку з розвитком інформаційних технологій, є питання допустимості електронних доказів як засобу доказування у цивільному процесі (і не лише у цивільному).

Історично допустимість доказів розглядалась як процесуальне правило, яке полягає в забороні використання показань свідків для встановлення деяких фактів, що вимагають письмової форми засвідчення⁴.

На сьогоднішній день сутність даної властивості судових доказів розглядається дещо ширше. Відповідно до ст. 78 ЦПК, яка закріплює зміст допустимості доказів, суд не бере до уваги докази, що одержані з порушенням порядку, встановленого законом. Обставини справи, які за законом

¹ Вукот, М. А. (ред.) (2005). *Гражданский процесс: учебник*. Москва: Юристъ, 51; Штефан, А. С. (2018).

Вчення про механізм доказування у цивільному судочинстві: монографія. Київ: Інтерсервіс, 57.

² *Цивільний процесуальний кодекс України, 2004* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 40-41, 42, 492.

³ Васильковський, Е. В. (1917). *Учебник гражданского процесса*. Москва: Издательство братьев Башмаковых, 95-95.

⁴ Молчанов, В. В. (2012). *Основы теории доказательств в гражданском процессуальном праве: Учебное пособие*. Москва: Зерцало-М, 162.

мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування.

Як стверджують окремі науковці, у частині першій наведеної статті закріплене загальне правило допустимості доказів, яке пов'язується з їх юридичною силою¹. Тобто, виходячи зі змісту ч. 1 ст. 78 ЦПК, судовий доказ вважається допустимим, а отже таким, що має юридичну силу, за умови, що він був одержаний без порушення порядку, встановленого законом.

Спеціальне правило допустимості судових доказів (ч. 2 ст. 78 ЦПК) стосується не усіх доказів, а лише випадків доказування обставини справи, для яких законом встановлені спеціальні правила доказування. Класичним прикладом такого спеціального правила є норма ч. 1 ст. 218 ЦК України, відповідно до якої недодержання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недійсність, крім випадків, встановлених законом. Заперечення однією із сторін факту вчинення правочину або оспорювання окремих його частин може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису та іншими доказами. Рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків². Суди доволі широко тлумачать положення ч. 2 ст. 78 ЦПК, розповсюджуючи його на всі випадки, коли законодавством встановлені спеціальні правила документування певних фактів.

У «широкому» розумінні допустимість доказів розглядається як наявність певного кола засобів доказування, в яких можуть міститися фактичні дані, з тим, щоб вони могли бути судовими доказами³. Тобто так зване «широке» розуміння допустимості доказів означає фактичне ототожнення властивості допустимості з процесуальною формою судових доказів, за якого допустимим вважається будь-який доказ, який має процесуальну форму одного з п'яти передбачених законом засобів доказування. Така точка зору не є безспірною, адже положення ст. 78 ЦПК не дають підстав для такого висновку. Якщо якісь дані про обставини справи не мають процесуальної форми одного з засобів доказування, передбачених ч. 2 ст. 76 ЦПК, то це взагалі не доказ, а отже питання про його допустимість не варто піднімати.

А. С. Штефан пропонує розглядати допустимість доказів поряд з їх належністю як принцип доказування, що є елементом механізму судового доказування⁴. Такий підхід викликає деякі заперечення, адже залишається незрозумілим, чому такі властивості судових доказів як належність та допустимість піднесені дослідницею у розряд принципів доказування, тоді як інші не менш важливі властивості (достовірність, достатність) позбавлені цього. Якщо ж ще й їх віднести до принципів судового доказування, то тоді взагалі зітреться межа між принципами доказування та властивостями доказів. Як вбачається, допустимість доказів є цілком рядовою властивістю судових доказів та не має того всеосяжного, фундаментального значення, щоб її можна було віднести до принципів, навіть якщо це принципи доказування.

Такий широкий спектр точок зору відносно змісту допустимості судових доказів не міг не позначитися на судовій практиці, особливо у випадках оцінки судами допустимості електронних доказів.

Загалом поява електронних доказів створила безліч нових можливостей для підвищення ефективності судового доказування. Вони дозволяють значно диверсифікувати джерела доказової інформації, надають більш повну та точну інформацію про обставини справи та є набагато переконливішими за традиційні засоби доказування, адже жоден свідок не здатен настільки точно передати зміст розмови як аудіозапис та суть події як відеозапис.

Утім, незважаючи на усі переваги, в судовій практиці оцінка електронних доказів викликає чи не найбільше проблем та розбіжностей. Як будь-яке нововведення, електронні докази сприймаються доволі консервативною судовою системою з певними труднощами та пересторогами. Зокрема, суди інколи визнають недопустимими електронними доказами відеозаписи через відсутність електронного

¹ Андронов, І. В. (2020). Юридична сила судових доказів у цивільному процесі. *Новели цивільного процесуального законодавства: докази та доказування: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.)*. Одеса: Фенікс, 14. < <https://hdl.handle.net/11300/13083> > (2021, травень 17).

² *Цивільний кодекс України, 2003* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України, 40-44, 356*.

³ Комаров, В. В. (ред.) (2011). *Курс цивільного процесу: підручник*. Харків: Право, 490.

⁴ Штефан, А. С. (2018). *Вчення про механізм доказування у цивільному судочинстві: монографія*. Київ: Інтерсервіс, 105-106.

підпису на оригіналі¹. Варто зауважити, що ЦПК містить вимогу щодо проставлення електронного підпису на електронній копії електронного доказу. Що стосується оригіналу, то розглядати кожний аудіо чи відеозапис або ж електронну фотографію, що використовується в процесі судового доказування, як електронний документ, та застосовувати до нього вимоги Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» щодо обов'язкової наявності електронного підпису на оригіналі, є надмірним формалізмом. Немає певності навіть у тому, що всі звуко-, відеозаписувальні та фотофіксуючі пристрої можуть забезпечити відповідну технічну можливість, адже для того, щоб проставити електронний підпис на оригіналі звуко чи відеозапису це необхідно зробити саме на тому технічному пристрої, яким було здійснено цей звуко- чи відеозапис і на якому зберігається даний оригінал. Як вбачається, такої потреби немає. Адже у випадку виникнення сумнівів щодо цілісності електронних даних оригіналу звукозапису, відеозапису чи електронного фотографічного зображення можна призначити судову експертизу.

Так само надмірним формалізмом, на наш погляд, є ситуація, коли суд розглядає як недопустимий електронний доказ аудіо чи відеофайл або електронну фотографію за відсутності на ньому електронної позначки часу. Дана позначка впливає не стільки на юридичну силу електронного доказу, скільки на повноту інформації, яку він містить. Тобто стосується властивості достатності, а не допустимості доказу. Кожен доказ оцінюється судом у сукупності з іншими доказами та поясненнями сторін. Якщо сторони не заперечують, що конкретний аудіо чи відеозапис, фотофіксація здійснювалася у певний момент часу, то в суду немає підстав сумніватися в цьому. Час події може бути встановлено за допомогою інших доказів. Так, якщо свідки можуть зазначити в суді про те, що саме і коли відбулося, чому вони не можуть підтвердити, що відображена в електронному доказі подія відбулася саме у певний час. Якщо ж одна зі сторін заперечує проти цього, а встановити час зафіксованої електронним доказом події за допомогою інших доказів неможливо, суд сприймає відповідні електронні докази не як недопустимі, а як такі, що є недостатніми для здійснення висновку, що подія, зафіксована на них, відбулася саме у той час, у який стверджує особа, яка надала до суду відповідні докази. При цьому час перебігу події не завжди має юридичне значення. Так, якщо відеокамера зафіксувала факт заподіяння відповідачем шкоди майну позивача, а характер ушкодження майна, який можна спостерігати на відеозаписі, повністю збігається з тими ушкодженнями, які, наприклад, у подальшому було відображено у висновку експерта, то для з'ясування обставин справи час здійснення відео зйомки, скоріш за все, матиме другорядне значення.

Наведені міркування спонукають до більш вільного використання електронних доказів у процесі судового доказування. Змагальна процедура дає змогу обом сторонам використовувати всі законні можливості для переконання суду в правоті власної позиції. При цьому всі недоліки доказового матеріалу однієї сторони висвітлюються у запереченнях іншої. Суд не повинен надмірно формалізувати процес судового доказування, самостійно відшукуючи вади засобів доказування, та ставити під сумнів існування обставин справи, які не заперечуються сторонами, крім випадків, коли він вбачає наявність зловживань з боку сторін у процесі судового доказування або за наявності очевидної невідповідності судового доказу вимогам належності чи допустимості.

Цікаво передбачити, як у майбутньому розвиток технологій позначиться на ході судового засідання. Поступове обладнання залів судових засідань новітніми технічними засобами та надання дозволу їх використовувати учасникам справи та їх представникам дозволять переформатувати процес дослідження доказів у судовому засіданні та перетворити виступ адвоката в суді на справжню презентацію, коли важливою стає не лише вагомість доказів, а й їх подача. Вміло використовуючи послідовність представлення частин аудіо та відеозаписів, електронних документів та інших доказів, збільшуючи окремі фрагменти на екрані, адвокат під час свого виступу в суді може виглядати дуже переконливо. Давній інструмент усіх адвокатів – ораторське мистецтво доповниться ще одним – технічними можливостями презентувати доказову інформацію, що в результаті може породити незабутній перформанс. Утім все ж таки в усьому має бути міра, а судовий процес не повинен перетворюватися на шоу.

Розвиток технологій істотно впливає й на можливості суду щодо перевірки та оцінки достовірності судових доказів. Інформаційні технології значно підвищують можливості експертів

¹ Постанова у справі № 233/3946/20, 2021 (Одеський апеляційний суд). Єдиний реєстр судових рішень України <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95965320>> (2021, травень 17).

у дослідженні представлених на експертизу об'єктів та наданні суду більш повної та достовірної інформації про обставини справи. Наочним прикладом впливу наукових досягнень на процес судового доказування та зростання можливостей експертів є кардинальна зміна переліку фактів, що входять до предмету доказування у справах про визнання батьківства. У п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15.05.2006 р. № 3 зазначається: «Оскільки підстави для визнання батьківства за рішенням суду, зазначені у ст. 128 СК, істотно відрізняються від підстав його встановлення, передбачених у ст. 53 КпШС, суди, вирішуючи питання про те, якою нормою слід керуватися при розгляді справ цієї категорії, повинні виходити з дати народження дитини.

Так, при розгляді справ про встановлення батьківства щодо дитини, яка народилася до 1 січня 2004 р., необхідно застосовувати відповідні норми КпШС, беручи до уваги всі докази, що достовірно підтверджують визнання відповідачем батьківства, в їх сукупності, зокрема, спільне проживання й ведення спільного господарства відповідачем та матір'ю дитини до її народження, спільне виховання або утримання ними дитини.

Справи про визнання батьківства щодо дитини, яка народилася не раніше 1 січня 2004 р., суд має вирішувати відповідно до норм СК, зокрема ч. 2 ст. 128, на підставі будь-яких доказів, що засвідчують походження дитини від певної особи й зібрані з дотриманням норм цивільного процесуального законодавства»¹.

Вказані відмінності зумовлені тим, що під час написання положень КпШС експертні можливості були доволі обмеженими (судово-генетичні експертизи на той час ще не проводилися), а тому батьківство доводилося підтверджувати непрямыми засобами.

Також саме розвиток технологій призвів до створення поліграфів, які хоча й не дозволені до використання під час допиту свідків, однак, принаймні, започаткували дискусію про можливість подібної перевірки правдивості їх показань. Можливо, у майбутньому технології все ж дозволять стовідсотково визначати неправдивість показань свідків, що дозволить принципово інакше використовувати цей засіб доказування.

Ще одна особливість судового доказування в епоху інформаційних технологій – це постійне підвищення вимог до обсягу знань професійних учасників судового процесу (суддів, прокурорів та представників-адвокатів) у сфері роботи з електронною інформацією, що потребує від даних фахівців постійного самовдосконалення у цьому напрямку. Якщо звичайному офісному працівникові нерідко вистачає вміння працювати з пошуковими програмами в Інтернеті, а також програмами типу Microsoft Word, PowerPoint та Excel, то адвокати і судді повинні розуміти, які джерела електронної інформації існують, яку інформацію можна отримати з метаданих, наскільки вона є достовірною, до чого можуть призвести маніпуляції з електронним файлом та як правильно його зберігати, як відрізнити електронну копію від оригіналу, які можливості є в експертів щодо отримання корисної для справи інформації з електронних даних, як встановити власника веб-сайту або веб-сторінки в мережі Інтернет та багато інших знань та навичок, що дозволяють більш ефективно використовувати електронну інформацію в процесі судового доказування.

Однак обізнаність суддів у технічних можливостях не применшує ролі експертів. Суддя самостійно може отримати інформацію з електронного доказу лише тоді, коли для цього необхідно зробити прості маніпуляції з електронним файлом на рівні звичайного користувача: відкрити та ознайомитися з основним змістом файлу, роздрукувати текстові дані, передивитись відкриті метадані, перевірити електронний підпис. Якщо ж для отримання інформації є потреба у застосуванні спеціальних знань та навичок, наприклад, для розкриття змісту прихованих метаданих, встановлення факту втручання у файл, його зміни або подробиць, відновлення видалених файлів тощо, то в такому разі без допомоги експерта неможливо обійтись. Така особливість електронних даних як їх легка змінюваність підвищує значення експертних досліджень у процесі судового доказування, що здійснюється з використанням електронних доказів.

Висновки. Розвиток інформаційних технологій, безумовно, спричинив значний вплив на процес судового доказування, а відповідно й на вчення про судові доказування та докази. Цей вплив є позитивним, адже технології полегшують роботу суду та учасників судового процесу та

¹ *Постанова про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів, 2006* (Пленум Верховного Суду України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text>> (2021, травень 17).

розширюють їх можливості щодо доказування та всебічного й повного з'ясування судом обставин справи. Характер даного впливу можна охарактеризувати через наступні аспекти:

1. Постійне накопичення різноманітної юридично значимої інформації в державних електронних реєстрах та інших електронних базах даних актуалізує питання щодо необхідності надання судам доступу до всіх або більшості таких джерел електронної інформації. В подальшому сторони повинні будуть збирати та подавати до суду лише ті докази, до яких у суду немає безпосереднього доступу, а щодо інформації з електронних реєстрів та інших електронних баз даних, сторонам варто буде лише вказати про можливість суду ознайомитися з ними у тому чи іншому електронному джерелі. Також суди доцільно наділити правом за власною ініціативою отримувати необхідну інформацію з державних реєстрів з метою перевірки інформації, зазначеної сторонами у заявах по суті справи, що призведе до підвищення слідчих засад судового процесу та, на нашу думку, підвищить ефективність дій суду щодо протидії зловживанням з боку сторін в процесі судового доказування та належного виконання завдань цивільного судочинства.

2. Пропонується здійснювати оцінку допустимості електронних доказів без надмірного формалізму. Відсутність електронного підпису та електронної позначки часу на оригіналі поданих до суду аудіозаписів, відеозаписів чи електронних фотографічних знімків необхідно розглядати не як підставу визнання таких електронних доказів недопустимими, а як підґрунтя для сумнівів у їх достовірності та повноті доказової інформації, що вони містять. При цьому достовірність (відсутність втручання у відповідний електронний файл) може бути перевірена за допомогою призначення судової експертизи, а недостатність доказової інформації, що містять дані електронні докази, може бути доповнена за допомогою пояснень сторін та дослідження інших доказів у справі. Вказане не принижує значення електронного підпису чи електронної позначки часу, наявність яких на оригіналах аудіозаписів, відеозаписів чи електронних фотографічних знімків значно підвищує їх доказову силу, однак доводить потенційну можливість використання цих електронних доказів у процесі судового доказування і без електронного підпису чи електронної позначки часу.

3. Завдяки обладнанню залів судових засідань новітніми технічними засобами та надання дозволу їх використовувати учасникам справи та їх представникам видозміниться і процес дослідження доказів у судовому засіданні.

4. Широке використання електронних доказів у процесі судового доказування зумовлює необхідність поглиблення знань професійних учасників (суддів, прокурорів та представників-адвокатів) у сфері інформаційних технологій, для того, щоб вони були здатними впевнено працювати з електронними даними та носіями електронної інформації та використовувати їх під час розгляду та вирішення цивільних справ з максимальною ефективністю.

References:

1. Vaskovskiy, Ye. V. (1917). *Uchebnik grazhdanskogo protsessa* [Civil Procedure Textbook]. Moscow: Bashmakov Brothers Publishing House. [in Russian].
2. Nefediev, E. A. (1900). *Civil procedure* [Grazhdanskiy protsess]. Moscow: Typolithography V. Richter. [in Russian].
3. Kleinman, A. F. (1967). *The latest trends in the Soviet science of civil procedural law. Essays on history* [Noveyshiye techeniya v sovetskoy nauke grazhdanskogo protsessual'nogo prava. Ocherki po istorii]. Moscow: Moscow University Publishing House. [in Russian].
4. Abramov, S.N. (1948). *Civil procedure: textbook* [Grazhdanskiy protsess: uchebnik]. Moscow: Legal Publishing House of the USSR Ministry of Justice. [in Russian].
5. Yudel'son, K. S. (1951). *Problema dokazyvaniya v sovetskom grazhdanskom protsesse* [The problem of proof in the Soviet civil procedure]. Moscow: Gosyurizdat. [in Russian].
6. Vyshinsky, A. Ya. (1941). *Teoriya sudebnykh dokazatelstv v sovetskom prave* [The theory of forensic evidence in Soviet law]. Moscow: Legal Publishing House of the NKYu USSR. [in Russian].
7. Yablochkov, T. M. (1912). *Textbook of Russian civil legal proceedings* [Uchebnik russkogo grazhdanskogo sudoproizvodstva]. Yaroslavl: I.K. Gassanov Book Publishing House. [in Russian].
8. Komarov, V. V. (ed.) (2011). *Kurs tsyvilnoho protsesu: pidruchnyk* [Course of civil procedure: a textbook]. Kharkiv: Law. [in Ukrainian].
9. Vicut, M. A. (ed.) (2005). *Grazhdanskiy protsess: uchebnik* [Civil procedure: textbook]. Moscow: Yurist. [in Russian].
10. Stefan, A. S. (2018). *Vehennya pro mekhanizm dokazuvannya u tsyvilnomu sudochynstvi: monohrafiya* [The doctrine of the mechanism of proof in civil proceedings: a monograph]. Kyiv: Interservice. [in Ukrainian].
11. *Tsyvilnyy protsesualnyy kodeks Ukrayiny, 2004* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Civil Procedure Code of Ukraine, 2004 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 40-41, 42, 492. [in Ukrainian].

12. Molchanov, V.V. (2012). *Foundations of the theory of evidence in civil procedural law: Textbook* [Osnovy teorii dokazatelstv v grazhdanskom protsessualnom prave: Uchebnoye posobiye]. Moscow: Zertsalo-M. [in Russian].
13. Andronov, I. V. (2020). Yurydychna syla sudovykh dokaziv u tsyvilnomu protsesi [Legal force of judicial evidence in civil proceedings]. *Novely tsyvilnoho protsesualnoho zakonodavstva: dokazy ta dokazuvannya: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (m. Odesa, 14 veresnya 2020 r.)* [Novelties of civil procedural legislation: evidence and proofs: materials of the International scientific-practical conference (Odessa, September 14, 2020)]. Odessa: Phoenix, 12-15. <<https://hdl.handle.net/11300/13083>> (2021, May, 17). [in Ukrainian].
14. *Tsyvilnyy kodeks Ukrayiny, 2003* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Civil Code of Ukraine, 2003 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 40-44, 356. [in Ukrainian].
15. *Postanova u spravi № 233/3946/20, 2021* (Odeskyy apelyatsiynyy sud) [Resolution in case № 233/3946/20, 2021 (Odessa Court of Appeal)]. *Yedyny reestr sudovykh rishen Ukrayiny* [Unified register of court decisions of Ukraine] <<https://reestr.court.gov.ua/Review/95965320>> (2021, May, 17). [in Ukrainian].
16. *Postanova pro zastosuvannya sudamy okremykh norm Simeynoho kodeksu Ukrayiny pry roz-hlyadi sprav shchodo batkivstva, materynstva ta styahnennya alimentiv, 2006* (Plenum Verkhovnoho Sudu Ukrayiny) [Resolution on the application by courts of certain provisions of the Family Code of Ukraine in cases of paternity, maternity and recovery of alimony, 2006 (Plenum of the Supreme Court of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text>> (2021, May, 17). [in Ukrainian].